

LITTERATUR

SOCIOLOGI I ETT NÖTSKAL

Av professor K. ROB. V. WIKMAN, Åbo (Stockholm)

En svensk vetenskapsman har kallat sociologien för »samhällsforskningens kärndisciplin». Uttrycket saknar icke fog. Sociologiens rötter gå rakt ned i filosofien, närmast i den del av filosofien, som vi kalla praktisk filosofi, historiens filosofi eller samhällsfilosofi. Det samma kan man dock även säga om en rad av vetenskaper, vilka utkristalliserats ur 1700-talets samhällstänkande. Man började vid denna tid metodiskt samla fakta om samhällen, institutioner och seder och jämföra dessa med varandra. Man ville icke endast vidga kunskapen om dem, man ville också undersöka deras uppkomsthistoria och upptäcka regelbundenheten i det sociala skeendet. Denna regelbundenhet sökte man förklara dels ur den yttre »naturomgivningen», dels ur människans andliga beskaffenhet, hennes »känslor» och hennes välförstådda »intresse». Till dessa förklaringsgrunder lades underhand den historiska och den biologiska »utvecklingens». Härmed var vägen för 1800-talets samhällsfilosofiska och -vetenskapliga tänkande och även för sociologien banad. Comte skapade en allmän samhällsteori och gav den ett namn. I denna teori ingick alla de filosofiska värdedisciplinerna, icke blott moral-, rätts- och religionsvetenskaperna utan också ekonomi och estetik.

Den enorma tillväxten av erfarenhetsstoff har emellertid gjort de flesta av dem till självständiga vetenskaper, utan att de därför helt förlorat sambandet med den allmänna samhällsteorien och med den praktiska filosofien. Ställningen har med tiden blivit den, att vi fått två med varandra sammanflätade grenar av sociologi, en som företrädesvis ägnar sig åt förändringarna i de enskilda, kulturellt högre stående samhällena, och en annan, som huvudsakligen sysslar med allmänmänskliga och bestående samhällsföreteelser och därvid särskilt tar sikte på de mindre sammansatta grupperna och primitiva kulturförhållanden. Någon bestämd gräns mellan dem kan man ur den allmänna samhällsteoriens synpunkt icke draga. Sociologien måste lika väl undersöka det bestående som förändringarna i samhällslivet; det ena förutsätter det andra.

Durkheim intar en central plats icke allenast i den franska utan även i den allmänna sociologiens historia. Han har lärt oss, att sociala verkningar skola förklaras ur sociala orsaker och att samhällets värdebildning vilar som ett tvång över individen. Hans sociologi visar, att både historia och etnologi lämnar oss material till utforskandet av samhällsföreteelsernas natur och verkningar, att arkaiska och primitiva samhällsförhållanden kunna belysa moderna och sammansatta former av samhällsliv, att samhällsföreteelserna äro allmänmänskliga. Man kan med fog göra invändningar mot den Durk-

heimiska teoriens »sociologism», hans lära om »det sociala medvetandet» och de sociala företeelsernas »tvång» (la contrainte sociale). Men detta hindrar inte att dess teoretiska och praktiska problemställning ligger till grund för all sociologi. Den Durkheimska sociologien är framför allt en humanistisk sociologi, som utövat och alltid kommer att utöva ett inflytande på vetenskapen om kulturen och särskilt på historien i dess oändligt många förgreningar.

René Mauniers lilla »Inledning till sociologien», som numera i översättning av Rolf Lagerborg utkommit på svenska (Natur och Kultur), har alla de förtjänster, som mästarens vetenskap besitter. (Även översättaren är en lärjunge av Durkheim.) Men den har också dess fel, låt vara i starkt förminskad skala. När det gäller en liten elementär inledning kan dock detta aldrig bli huvudsaken. Det är inte svårt att leta upp andra dylika inledningar med vida större fel. I ett sådant arbete äro definitioner, tradition och principer, inte den uttömmande översikten huvudsaken. Och som inledning för Mauniers lilla bok rakt in i sociologiens klassiska tradition. Med fransk reda och klarhet lägger den fram sociologiens vetenskapsbegrepp, ger en utmärkt översikt av de sociala gruppbildningarna — ett ämne som författaren utförligare behandlat i »Essai sur les groupements sociaux», 1929 —, avhandlar i stora drag sociologiens arbetssätt och ger slutligen, företrädesvis ur den franska vetenskapens synpunkt, en historisk framställning av sociologien.

Mauniers skrift har i Frankrike upplevt åtskilliga omtryckningar, den senaste mig bekanta 1938 (Felix Alcan). Att dess företal är daterat 1929 skämmer den icke. Vem som helst kan finna, att den i noter och bibliografi inte upptar senare arbeten, inte ens förf:s eget stora verk »Sociologie coloniale» (i 3 bd) från åren 1932—1942. Men detta är knappast någon större skönhetsfläck, när det gäller en bok av detta slag. Att franskt synsätt och franska källor dominera ligger helt i sakens natur (eljest bruka tyska, engelska eller amerikanska källor dominera). Tack vare detta förhållande har författaren varit i stånd att bättre lägga fram sociologiens »förhistoria», än annars brukas i detta slags böcker.

Maunier står ingalunda främmande för den nya epok i sociologiens historia, som vid mitten av 20-talet sätter in i amerikansk sociologi — med den socialpsykologiska behaviorismen —, men han står delvis ännu kvar i den biologiska utvecklingssociologien. Senfödda antievolutionister kunna måhända finna detta vara ett fel. I verkligheten synes den biologiska synpunkten på sociala företeelser i färd med att i nya former träda fram. Varför skulle väl samhällets företeelser vara *helt* lösgjorda från livsföreteelsernas rytmiska och cykliska sammanhang? Sitt historiska intresse saknar evolutionismen i varje fall icke. I Durkheims sociologiska uppfattningssätt spelade den dock aldrig en avgörande roll.

Rolf Lagerborgs översättning sluter sig nära till originalets form och uttryck. En del gallicismer störa inte nämnvärt. Saken synes vara den, att översättaren, som ju är en förnäm kännare av fransk vetenskap och franskt språk, inte alltid kommit sig för att tänka sig in

i översättarens roll och tillräckligt sovra den svenska språkdräkten. Detta och endast detta förklarar, att uttryck sådana som »mystiska (i st. f. metafysiska) behov», »ting» (i st. f. nyttigheter), »helgdagar» (i st. f. högtider), »konstruktörer» (i st. f. samhällsomskapare) kunna verka förvillande, om man inte har originalspråket som nyckel till dem. För övrigt får man i viss mån även taga Rolf Lagerborgs personliga uttrycksform och stil i betraktande. Även om översättningen vidlådes av en del ojämnheter, så har den dock förtjänsten att inte vara någon dussinvara av det slag, som man nuförtiden ofta möter, särskilt i böcker, som överflyttats från amerikansk engelska.

Förlaget, som kostat på sig att trycka även noterna, bibliografien och sakregistret, bör få sin särskilda eloge. Det är inte ofta en utländsk vetenskaplig författare åtnjuter denna förmån. Det bör slutligen anmärkas, att förlaget gjort sitt bästa att föra arbetet up to date. Detta har skett genom en kort efterskrift, i vilken fil. kand. Knut Pipping infört en framställning av fältsociologiens allmänna metoder, särskilt sådana dessa utvecklats i Förenta staterna. Här till har en lista över nyare sociologisk litteratur anslutits. Förf. anmärker dock, att »den som vill använda sig av de amerikanska metoderna hos oss måste gå fram med mycken urskillning och varsamhet och bör särskilt komma ihåg, att den historiska bakgrunden spelar en betydligt större roll hos oss i våra mindre rörliga samhällen». Den lilla varningen tyckes mig vara fullt på sin plats, när det gäller att angripa problemen i svensk sociologi.

Vi sakna i allmänhet sociologiska böcker av detta slag »för vetgiriga och nyfikna», som Maunier riktar sig till. Delvis beror detta på bristen på universitetsundervisning i ämnet. Steffens lilla bok »Sociologien» (1915) är inte längre användbar i undervisningen. Ginsbergs »Sociologi» (i svensk översättning 1936, originalet av 1934) är föga lämplig som inledning till ämnet. Mauniers skrift fyller därför en lucka. Men, de som använda detta lilla verk, få komma ihåg, att det inte är skrivet för slarviga läsare och de, som nyttja det vid undervisningen, böra vara på det klara med att det måste fyllas ut och kommenteras. Det är bara första början till ett vetenskapligt studium av ett ämne, som mer än andra poekar på samtidens uppmärksamhet.

TVÅ BÖCKER I KYRKO- OCH RELIGIONSHISTORIA

Av förste bibliotekarien, fil. d:r BROR OLSSON, Lund

Svenska kyrkans historia. Utg. av Hj. Holmquist och Hilding Pleijel. Bd 6. Del 2. Neologien, romantiken, uppvaknandet. 1809–23. Sthlm. Sv. kyrkans diakonistyrelses bokförlag, 1946. 384 s. Kr. 12:50.

Det är visserligen en jämförelsevis kort period i den svenska kyrkans historia, som professor Emil Liedgren behandlar i den nu ut-

komna delen av det stora verket Svenska kyrkans historia. Men den utförliga behandlingen, som kommit detta skede till del, motiveras inte endast av att 1810-talet med rätta betecknats som ett av »de rikast orkestrerade» i vår andliga historia. Den av Liedgren behandlade perioden omsluter tillkomsten av det nya statskicket, som kräver sin utförliga behandling, eftersom prästerna såsom särskilt riksstånd hade att deltaga i överläggningarna därom; under denna period tillkommo nya kyrkliga böcker, katekes, handbok, koralbok och psalmbok samt ett förkastat evangelieboksförslag 1823. Det var sålunda en verklig kyrklig nydaningsperiod, som satt outplånliga spår i vårt folks religiösa liv.

Inom ramen för ovan angivna händelser tecknar Liedgren med överlägsen behärskning av stoffet och en historisk stil, som har få motstycken i vårt land, tidens kyrkliga liv. Till övervägande del är det blott de bildade klassernas ställning till kyrkan, som blir föremål för skildringen, men Liedgren har också lämnat en överraskande fyllig bild av folkfromheten, som på sina håll i form av extatism och folklig apokalyptik genombryter den eljest svala, lugna, rentav tröga traditionalism, som fram till sekelskiftet förefaller ha varit det normala i svenska folkets andliga liv. Allmänt är alltjämt deltagandet i den söndagliga gudstjänsten, och förknippningen mellan andligt och världsligt är ännu påfallande stark. De fyllda svenska kyrkorna tilldra sig uppmärksamheten från utländska resande, som i sina respektive hemländer, där sekulariseringen gjort större framsteg, samlat andra erfarenheter. Men det tycks inte vara alldeles riktigt, att i detta fall inga klagomål förspordes från Göteborgs stift, innan väckelsen började. I den i Göteborg utgivna tidskriften »Söndagsbladet. Weckoskrift till befordrande af sann praktisk kristendom och moralitet», vilken publikation väl får anses särskilt ha tagit sikte på Göteborgs stift, behandlas vid ett par tillfällen den allmänna gudstjänsten. I en artikel 1812 nr 4 ff. »Är närvarande tids kallsinighet emot den offentliga gudstjänsten hedrande och gagnelig för vårt tidevarf eller icke?» lämnas följande mycket expressiva skildring av den låga kyrkbesökarefrekvensen (nr 6): »Huru användes söndagen nu förtiden? — Gån in i Herrans hus! Där skolen I finna tomhet och dödystnad. Ensam sitter där på sin bänk kanske en gubbe, den sista, men förmurknade grenen av en frommare släkt, som ännu icke hunnit bortföras av allmänna farsoten. Var äro alla de andra? Vilka viktiga göromål kunna förhindra dem? Ack, antingen släpa de hemma, för att samla ännu mera av denna världens mammon, eller hava de valt behagligare, bullersammare nöjen...»

Hur överlägsna samtliga partier i boken än äro, är det självklart att höjdpunkten i Liedgrens framställning ligger i redogörelsen för psalmboksarbetet. Liedgren kan här anknyta till sitt eget tidigare, banbrytande forskningsarbete. Själv framstående psalmdiktare och med ett fint öra för den svenska psalmens egenart tecknar Liedgren tillkomsten av 1819 års psalmbok och särskilt Wallins insats, men med opartisk uppskattning även av andras del däri. Det kan inte annat än glädja en älskare av Hedborns psalmer, att dennes origi-

nella insats i psalmboksarbetet, redan framhållet av fosforisterna, nu vederbörligen understrykes — Hedborn var inte bortskämd med erkännande och man gläder sig åt varje smula, som kommer honom till del, om också senkommen. Det börjar bli mer och mer klart, att Hedborn var den verkliga nydanaren av den svenska psalmen, vilket inte minskar Wallins storhet.

Med verklig glädje tar man del av denna väl avvägda, språkligt fint nyanserade teckning av vår kyrkas historia. Aldrig synes C. Fr. af Wingårds av Liedgren blygsamt citerade yttrande: »Var bleve något fullkomligt, om ingen ville begynna med det ofullkomliga» vara mindre på sin plats än här. Så långt något av mänsklig hand kan vara fullkomligt kan man tala om det här.

*

Martin P. Nilsson, Grekisk religiositet. Sthlm. Gebers förlag, 1946. 227 s. Kr. 7:50.

Redan med titeln anger författaren, att hans nu utkomna grekiska religionshistoria avviker från vad vi vanligen finna i framställningar av grekisk religion, som ju mestadels brukar bestå av redogörelser för de särskilda gudomligheterna och deras kulter. Icke heller uppehåller sig författaren så mycket vid de stora författarnas och filosofernas religion utan bokens syfte anger han vara »att framställa den religiösa världsupfattningen och livsåskådningen i dess växlingar genom tiderna».

Inom ramen för denna plan har författaren givit en ytterst fängslande, frisk och okonventionell, i bästa mening populär skildring av grekisk religion. Läsaren besväras inte av någon not- eller diskussionsapparat, men har överallt ett livligt intryck av en suverän behärskning av det oerhörda detaljstoffet, förvärvat under ett livslångt studium av ämnet, som krönts av det monumentala, överallt i världen med enstämmigt lovord mottagna verket *Geschichte der griechischen Religion* (ingående i Müllers *Handbuch der Altertumswissenschaft*). Det var en lycklig idé av författaren att vid sidan av detta skänka oss denna översiktliga framställning i mera populär form.

Själva dispositionen ger en god föreställning om det originella sätt, på vilket ämnet här behandlas. Av de tre kapitlen behandlar det första »grekisk religion i äldre tid» i 7 avsnitt: 1. Extatiska och mystiska strömningar, 2. Lagiskheten, 3. Rättvisan, 4. Apollons lag, 5. Känn dig själv!, 6. Hybris och nemesis, 7. Gudomen. Härpå följer »Upplösningen», som behandlas i följande avsnitt: 1. Patriotisk religion, 2. Individualistisk religion, 3. Kritiken, 4. Konflikten, 5. Den äldre hellenistiska tiden, och tredje kapitlet »Nybildning» innehåller: 1. Förutsättningarna, 2. Den nya världsbilden, 3. Kraftläran, 4. Astrologien, 5. Monoteismen, 6. Transcendentalismen, 7. Ockultism och teosofi, 8. Mysterierreligionerna, 9. Folktron, 10 Religionens demonisering, 11. Den sociala sidan.

Det är, såsom framgår av denna summariska innehållsöversikt, de

Litteratur

stora sammanhangen, som belysas i Martin P. Nilssons bok, men inte i på måfå uppdragna linjer utan direkt efter källorna. Lika auktoritativa äro också de många träffande paralleller författaren gör med senare tidsströmningar. Vad författaren t. ex. har att säga om »en omvändelse icke blott av den enskilda människan utan också av hela mänskligheten» ger en god föreställning om hans förmåga att i några träffande ord prägla en stor allmängiltig sanning: »En sådan omvändelse inträffade i antiken. När en människa ser sin föreställnings- och tankevärld slås i spillror och sitt hopp grusas, stiga tillbakasträngda makter upp ur själens skrymslen, som leda henne in på en ny väg. En ny religiös erfarenhet kan plötsligt kasta ett nytt ljus över hennes tillvaro. Mänsklighetens omvändelse sker icke på en gång; den kräver en lång tid, ty det som ändras är hela den andliga atmosfären, ur vilken alla de enskilda insupa den anda, som medvetet och ännu mer omedvetet bestämmer deras livssyn och världsåskådning, deras handlande och tänkande.»

Allt som allt en lärorik, stimulerande och tankeväckande bok om ett stort kulturfolks religions uppkomst, växande, avtynande och död. Den lär oss också bättre att förstå kristendomen och den religiösa värld, vari vi leva.